

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-8885-2019-2-44-51>
УДК 37.091.33 : 7 : 373.5 (477)

Кізілова Галина Олександрівна,

заслужений учитель України, учитель-методист, учитель образотворчого мистецтва загальноосвітньої школи I–III ступенів № 4, м. Тернопіль, Україна, kizilova-gal1975@ukr.net

Шулько Ольга Андріївна,

відмінник народної освіти України, учитель-методист, учитель початкових класів і музики загальноосвітньої школи I–III ступенів № 22, м. Тернопіль, Україна, olechka_63@ukr.net

ВИКОРИСТАННЯ ПІДРУЧНИКА З МИСТЕЦТВА НА УРОЦІ: РЕКОМЕНДАЦІЇ ВЧИТЕЛЕВІ

У статті розкриваються важливі аспекти використання підручника у процесі вивчення мистецтва учнями початкової школи. Визначаються функції, особливості підручника з мистецтва з огляду на специфіку навчального предмета, що відображається у структурі, основній та додатковій його частинах. Наводяться методичні рекомендації вчителів із застосування підручника «Мистецтво» в реалізації змістових ліній «Сприймання та інтерпретація мистецтва», «Художньо-практична діяльність», «Комунікація через мистецтво» (на прикладі матеріалів авторського підручника для 2-го класу інтегрованого курсу «Мистецтво» закладів загальної середньої освіти (вид-во «Астон»).

Ключові слова: підручник «Мистецтво», використання підручника на уроці мистецтва, початкова школа, методичні рекомендації.

Вивчення практично кожного предмета у загальноосвітньому навчальному закладі передбачає наявність підручника. Не є винятком і уроки мистецтва. Підручники, що супроводжують вивчення предмета «Мистецтво» у школі, з'явилися не так давно – з 80-х років минулого століття. До цього в радянській школі вивчали музику і образотворче мистецтво взагалі без підручників та зошитів, хіба що на допомогу вчителів музики випускалися нотні хрестоматії, збірки пісень, методичні рекомендації

до програм. Сьогодні ж важко уявити шкільне навчання без підручника як одного з важливих складових навчально-методичного забезпечення.

Науковому осмисленню проблеми підручникотворення сприяють праці вчених, в яких розглядаються проблеми становлення і розвитку шкільних підручників та навчальної літератури в історичній ретроспективі (Н. Кузьменко, Я. Кодлюк, І. Бай, Н. Богданець-Білокаленко, Л. Височан, І. Вавілова, О. Бондар, О. Жосан та ін.), значення підручників у розбудові національних шкіл (Л. Бе-

резівської, С. Сірополко, Л. Пироженко, Н. Скрипченко та ін.). Серед авторів вітчизняних підручників сьогодні є науковці (М. В. Богданович, М. С. Вашуленко, О. І. Мельничайко, М. А. Білецька, Н. Ф. Скрипченко, Н. М. Бібік, М. Б. Коваль, Л. О. Варзацька, І. П. Гудзик, О. Н. Хорошковська та ін.), що досліджують проблеми сучасного підручника і розробляють вимоги до його створення.

Генеza мистецької освіти висвітлена дослідниками Е. Антонович, В. Бутенко, І. Красюк, Л. Масол, І. Малініної, Р. Шмалого, З. Гуріч, В. Ворожбіт та ін., які опосередковано торкаються і питання підручника з мистецтва.

Очевидним є той факт, що підручник з мистецтва повинен бути адаптованим під швидкоплинні та постійно змінювані вимоги суспільства до навчальних закладів і методичного забезпечення процесу навчання. Однак на сьогодні до уваги розробників підручників мистецтва дороговказом є тільки Методичні рекомендації МОН України [3], що містять загальні настанови і стосуються всіх предметів. Тож у цій роботі автори вивчають передовий вітчизняний і зарубіжний досвід, знайомляться з підручниками іноземних колег. Не менш важливим постає питання і перед педагогами: як доцільно використати підручник у процесі навчання мистецтва на уроці. Тож метою статті є розгляд підручника з мистецтва як інструмента навчання учнів та представлення вчителям рекомендацій авторів-розробників одного із підручників з його використання на уроці в початковій школі, що сприятиме реалізації змістових ліній «Сприймання та інтерпретація мистецтва», «Художньо-практична діяльність», «Комунікація через мистецтво».

Дослідження науковців дозволяють простежити певні тенденції в розвитку шкільного підручника і підручника з мистецтва зокрема. Так, у 30-х роках минулого століття підручник розглядався як основний засіб навчання, а навчальний матеріал – як нормативний, обов'язковий для вивчення (а окремі позиції – і для запам'ятовування учнями). Поступово підручник стає об'єктом наукового дослідження: з'ясовуються психологічні та педагогічні вимоги до

його конструювання, здійснюються спроби виокремити первісні структурні елементи книжки тощо. У 50–60-х рр. звертають увагу, крім викладення матеріалу, на методичний апарат, спрямований на регламентацію діяльності як учителя, так і учнів на уроці; у 70-х рр. – в ході підготовки і проведення шкільної реформи гостро постає проблема підвищення теоретичного рівня навчального матеріалу, посилення його інформативності; у 80-х рр. – нові тенденції в теорії підручника стосувалися вироблення прийомів позитивної мотивації навчальної діяльності, усунення перевантаження навчальним матеріалом, стимулювання творчої діяльності [11, с. 72].

1990-ті рр. означили новий етап у підручникотворенні, що було пов'язано з появою Державних стандартів загальної середньої освіти та нових програм. З'явився альтернативний підхід до викладання музики і образотворчого мистецтва у школі окремими курсами – інтегрований курс «Мистецтво», що створило нові можливості у викладанні цього предмета, а також потребувало розробки і нових підручників до цього курсу (вся «лінійка» підручників до нього була створена авторськими групами під керівництвом Л. Масол).

У 2000-х рр. перед авторами підручників постали нові вимоги до їх якості й змісту. Невідповідність віку учнів, різні види викладання та підготовка вчителів, втрата зацікавленості учнів до навчання – такі виклики мали враховувати підручників їх автори [6].

Відповідно до нових програм з 2011 р. почалося створення наступних поколінь підручників. З'явилося й навчально-методичне забезпечення нового типу – педагогічні програмні засоби (ППЗ), що поєднали навчальні програми, інформаційно-пошукові системи навчального призначення, експертні систем навчального призначення тощо [4, с. 20], а також – електронні підручники як альтернатива друкованому варіанту – із систематизованим викладом навчального матеріалу, що відповідає освітній програмі, цифровими об'єктами різних форматів та забезпеченням інтерактивної взаємодії [9, с. 4].

Вчителі поступово звикають до такого формату підручника; так, уже в 2018/2019 навчальному році для учнів 1-х класів було запропоновано 7 підручників з мистецтва і 5 електронних підручників.

Підручник – це книга, в якій викладаються основи знань з певного навчального предмета на рівні сучасних досягнень науки й культури. Для кожного типу навчальних закладів видаються підручники, які відповідають програмам і завданням цього закладу, віковим та іншим особливостям тих, хто навчається [2, с. 260]. У підручнику як навчальному виданні забезпечується систематизований виклад предмета вивчення, що відповідає навчальній програмі та офіційно затверджене як таке [3, с. 2]. Шкільний підручник є складовою системи засобів навчання [5, с. 1005].

Основні функції підручника пов'язані із системою дидактичних принципів науковості, доступності, цілеспрямованості, систематичності та послідовності, всебічності, зв'язку із життям та інше. Сучасний підручник виконує освітню, розвивальну, виховну, управлінську та дослідницьку функції. Сьогодні традиційні функції підручника доповнюються ще двома – технологічною та ілюстративною, що обумовлюється переосмисленням ролі підручників відповідно до змін у парадигмі шкільної освіти [11, с. 207]. Особливо це стосується підручника з мистецтва, де ілюстративний ряд виступає важливою складовою навчального матеріалу.

Підручник є офіційно визнаною основною навчальною книгою, тому підґрунтям для його створення є нормативно-правова база:

- Державний стандарт початкової середньої освіти (затверджений Наказом МОН України № № 87 від 21.02.2018 р.);

- Типові освітні програми початкової освіти – для 1–2-х класів (двох авторських колективів – під керівництвом О. Я. Савченко та Р. Б. Шияна). Навчання у 2–4-х класах відбувається за Типовими освітніми програмами, затвердженими Наказом МОН України № 407 від 20.04.2018 р., що були розроблені згідно з Державним стандартом початкової середньої освіти у 2011 р.);

- Лист Міністерства освіти і науки України від 03.07.2018 р., № 1/9-415 «Щодо вивчення у закладах загальної середньої освіти навчальних предметів у 2018/2019 навчальному році» містить «Методичні рекомендації щодо викладання мистецтва в 2018/2019 навчальному році»;

- Додаток до Листа Міністерства освіти від 11.01.2018 року «Методичні рекомендації потенційним авторам щодо підготовки підручників для 1 класу закладів загальної середньої освіти» [3, с. 2].

Саме на ці документи спиралися у розробці авторського підручника з мистецтва для 1 і 2 класів (2017/2018 рр. і 2018/2019 рр.). Слушним було звернення також до надбань польських колег – розробників підручників з музики і образотворчого мистецтва для молодших школярів [12–14] (фото 1, 2). Звернули увагу на повну відповідність підручників основній навчальній програмі; традиційні для нас види мистецької діяльності – сприймання мистецьких творів, практична мистецька діяльність учнів, оптимальний обсяг змістового матеріалу відповідно до віку дітей; інтегрований підхід у вивченні мистецтва, що реалізується через подання матеріалу і завдання. Завдання для учнів спрямовані на вивчення різних явищ життя через мистецькі засоби – музичні інтонації, малюнок, рух, жест, слово; апелювання до різних видів мистецтва у створенні образних асоціацій під час сприймання творів образотворчого мистецтва, програмної музики, розігрування уявних діалогів за сюжетом картини чи за мотивами музичного твору; створення ілюстрацій до казок, мелодій до віршів, інсценізації пісні тощо.

Важливо, що в підручниках пропонувано значну кількість завдань для активізації дітей під час опанування мистецтва театралізації, інсценізації, рольові ігри та рухи під музику.

Подача матеріалу в підручниках лаконічна, він не перевантажений текстом, присутні малюнки, схеми, ілюстрації. Нотний матеріал пісень прикрашений малюнками та орнаментами, що полегшує візуальне сприйняття. [13, с. 5]. Присутні вправи ритмічної і дидактичної гімнастики (фото 1)

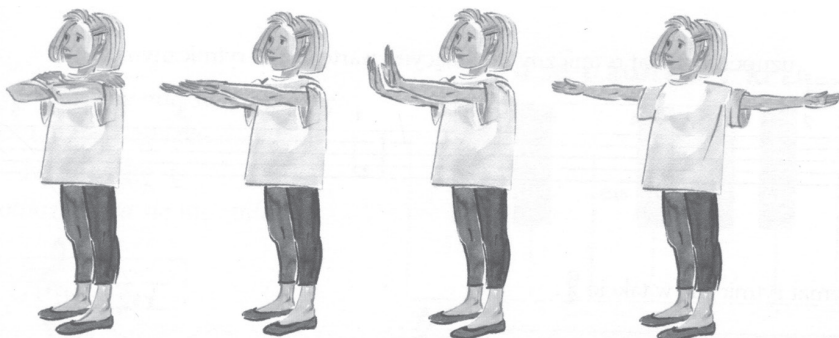

Фото 1. Сторінки польського підручника з музики

Підручник для 1 класу [13] є невеликим за обсягом (60 с.), однак він доповнений набором додаткових шаблонів, схем і базових основ для виконання практичних завдань – «Папка художника». У результаті аналізу помітили: мінімальний обсяг теоретичного матеріалу; максимальна свобода у виборі технік та матеріалів; тісний зв'язок практичних завдань із реальними потребами школярів (виготовлення візитівки, зображення побутової техніки, виготовлення колажів, фігур у техніці паперопластики, карточок для гри, вітрячків, моделей машин тощо); мінімальна кількість взірців національного і світового мистецтва, що, очевидно, передбачає вільний вибір учителем основної наочності для показу її на великому екрані або у форматі електронного підручника. Доцільними вважаємо спрощення системи вимог до технік виконання практичних завдань, свободу у виборі матеріалів і форм самопрезентації. [13, с. 8–9].

Власний педагогічний досвід і результати колег утвердили нас у необхідності створення власного підруч-

Фото 2. Сторінки польського підручника з образотворчого мистецтва

ника, що втілюватиме наше бачення і допомагає вчителю у формуванні ключових і предметних компетентностей через дидактичний, інформаційний і візуальний контент. На сьогодні розроблено два підручники – для учнів 1 і 2 класів (видавництво «Астон») [7; 8]. Розкриємо окремі методичні рекомендації з роботи з підручником на уроках мистецтва у 2-му класі та деталізуємо це на прикладі авторського підручника для учнів 2-х класів [8].

Візитівкою авторського підручника є персонаж на ім'я **Артик** (Art – мистецтво), який супроводжує учнів у їх пізнанні країни Мистецтва, – малюнок цього чоловічка легко впізнається школярами (фото 3). Під час роботи з підручником Артик виконує роль друга-порадника, який мотивує і допомагає опанувати мистецтво у різних видах діяльності: «Дізнайся» – опанування важливого теоретичного матеріалу, «Роздивись і проаналізуй» – закликає уважно розглянути зразки мистецтва, «Зобрази» – запрошує до виконання практичного завдання, «Заспівай» – передбачає виконання дітьми пісень і поспівок, «Прослухай» – заохочує до сприймання музичних творів, «Підсумуй та узагальни» – спонукає учнів зробити підсумок. Наприклад, Артик запрошує учнів у різдвяну казку та в музичний театр, до виконання танцювальних рухів з героями відеороликів. Під час знайомства з різними музичними інструментами та слухання музики він пропонує «гру» на уявному інструменті, а після перегляду фрагменту з балету П. Чайковського «Лускунчик» запрошує послухати «Вальс квітів» для покращення настрою, водночас цікавиться:

«А як настрої впливає на здоров'я?», – спонукаючи учнів до розмірковування. [8, с. 81, 57].

Структурними складовими підручника з мистецтва є тексти:

- основний, що містить важливий теоретичний матеріал для засвоєння (визначення таких понять, як ритм, темп, тривалості нот та пауз, тембр тощо);
- додатковий – охоплює цікаву інформацію. Так, ознайомлення з музикою українського народного танцю «Гопак» доповнюється інформацією про сучасне бойове мистецтво з такою ж назвою [8, с. 17]; під час розучування української народної пісні «Гей, розвивайся, дубе зелененький» подається інформація про внесення козацьких пісень Дніпропетровщини до культурної спадщини ЮНЕСКО у 2017 р. [8, с. 28]. Такі пояснення супроводжуються реченнями: «Чи знаєш ти?», «Це цікаво», «Візьми до уваги!»;
- позатекстові компоненти: ілюстративний матеріал допомагає розкривати, пояснювати або доповнювати інформацію підручника, забезпечує емоційне його переживання. На-

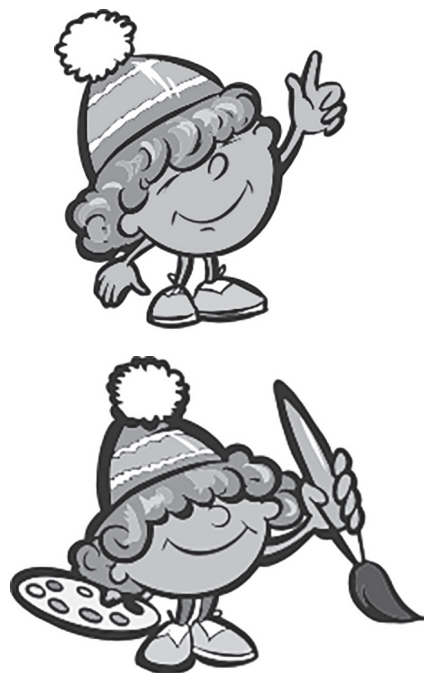

Фото 3а, 3б. Артик

приклад, поняття «будова пісні» подається у вигляді малюнків листочків з підписами [8, с. 20]; при відтворенні ритмічних вправ подаються зображення «проплескати», «проклацати», «протупати», а не типовий, завантажений текстом опис рухів [8, с. 32].

- апарат організації засвоєння охоплює вправи, завдання і запитання для перевірки знань і здійснення зворотного зв'язку, підписи-пояснення до ілюстрованого матеріалу. Це завдання для відтворення поточного навчального матеріалу; завдання творчого характеру на застосування нових знань, спостереження, завдання різного рівня складності; завдання та посилання на раніше вивчений матеріал, а також на матеріал інших навчальних предметів. Наприклад, на підсумковому уроці пропонується розгадати ребуси і дібрати ознаки до основних типів музики [8, с. 140], після вивчення поняття тембр під час слухання «Колискової» М. Лисенка пропонується впізнати звучання інструменту за тембром [8, с. 41] тощо.

Структурно підручник поділений на чотири блоки, що відповідають календарному поділу на чверті і охоплюють основні сфери зацікавленості молодшого школяра – родина, школа, розваги та захоплення. У кожній із тем школяр знайомиться із зірцями музичного та образотворчого мистецтва, вчиться аналізувати почуте і побачене, що є реалізацією змістової лінії «Сприймання та інтерпретація мистецтва», виконує нескладні та цікаві практичні завдання самостійно чи у парах (групах) (змістова лінія «Художньо-практична діяльність»). Залучаючи учнів до колективних проєктів, інсценізацій, презентацій власної творчості, реалізується змістова лінія «Комунікація через мистецтво». Конкретизуємо використання підручника з цією метою.

Змістова лінія «Сприймання та інтерпретація мистецтва». Підкреслимо уважне ставлення авторів до ілюстративного матеріалу – в підручнику нарівні з зірцями класичного та сучасного світового мистецтва (твори Леонардо да Вінчі, Вінсента Ван Гога,

Р. Дункана, О. Окампо, Г. Клімта) представлено твори видатних українських митців (Т. Шевченка, О. Сластіона, К. Білокур, М. Лисенка, М. Леонтовича, К. Стеценка) та творчість наших сучасників (О. Шупляка, М. Кафтана, Ю. Мацика, І. Роп'яника, М. Шула, М. Степаненка). Сприймання та інтерпретація художніх творів необхідні для формування в учнів усвідомлених естетичних норм, розширення світогляду, налаштування на творчу діяльність, розвитку уваги, спостережливості, навичок аналізу. Учитель за допомогою підказок у підручнику пропонує учням уважно розглянути зображення і фокусує їхню увагу саме на тих елементах чи аспектах твору, які потрібні в контексті уроку. Чим лаконічнішими і чіткішими є вказівки вчителя на етапі сприйняття, тим ефективнішим воно буде. За умови якісного виконання цього етапу можемо спостерігати в учнів розширення необхідної мистецької лексики, що полегшує інтерпретацію творів мистецтва і впевненість школярів під час презентації власних надбань.

З метою формування цілісної картини світу учнів, у підручнику домірно подається інформація з різних галузей у формі цікавинок. Наприклад, у темі 3 «Дорога до школи» учні знайомляться із дорожніми знаками, висловлюють щодо їх значення, розтлумачують

Фото 4. Намалюй дорожні знаки

їх Артику (фото 4), а в темі 18 «Свято з друзями» – розглядають і «читають» візуальну інформацію на упаковці як витворі промислового дизайну (фото 5) [8, с. 15, 74].

Вважаємо за необхідне на кожному уроці знайомити учнів із *поняттями мистецтва*, – це має на меті і зацікавити, і навчити, і водночас розширити кругозір. Окремі з них вважаємо обов'язковими, наприклад пейзаж, ритм, орнамент, рельєф, ілюстрація, портрет, а інші – супутніми (шрифт, реклама, нецке, клейноди) [8, с. 35, 98]. Не зайвими для сучасного молодшого школяра будуть такі терміни, як «дизайн», «режисер», «реклама», «мариніст», «пейзаж» та інші, що не зобов'язує вчителя до їх закріплення чи перевірки на рівень засвоєння, водночас учні орієнтуватимуться у галузевій належності цих понять і їх значенні. На підсумкових уроках згадуються лише найбільш значимі з основних понять [8, с. 30, 66].

Слухання музики – важливий вид діяльності в опануванні мистецтвом, що спрямовується на розвиток естетичного сприймання учнів, збагачення емоційної сфери, формування образного мислення і набуття естетичного досвіду. Так, під час прослуховування п'єси М. Степаненка «Дражники» учні відповідають на запитання в підручнику: «Як ритм допомагає передати інтонації

Фото 5. Розглядаємо рекламу

Фото 6. Створюємо орнамент

дражнили та скарги ображеної дитини?», «Як ти поводишся у подібній ситуації?», «Яке твоє ставлення до булінгу?» [8, с. 9]; Р. Шумана «Смільвий вершник» — дітям пропонується «процокаати» супровід під час слухання музики, що покращує сприймання твору [8, с. 13].

У процесі прослуховування твору учні характеризують свої враження та емоційний стан. Слухаючи музику українського народного танцю «Козачок», виконують ритмічні рухи, подані на сторінці підручника («Повтори рухи, зображені на малюнку, додай свої») [8, с. 29], для перегляду подається посилання. Користуючись поданою на форзаці підручника табличкою «Мої емоції та почуття», діти легко та невимушено зможуть дібрати слова для характеристики вражень від мистецького твору («Похід гномів» Е. Гріга [8, с. 21] тощо).

«Пасторальну» В. Косенка, «Грудень» П. Чайковського, «Ранок» Е. Гріга учні вивчають у процесі сприймання картин, знайомляться з поняттям «музичний пейзаж». «Якими кольорами «звучить музика?», «Створи словесний малюнок до прослуханого твору», — такі запитання з підручника спонукають другокласників до розвитку образного мислення і уяви, викликають емоційний відгук, зацікавлюють їх ознайомитися з мистецькими шедеврами.

Метод пластичного інтонування активізує школярів відчуті і зрозуміти

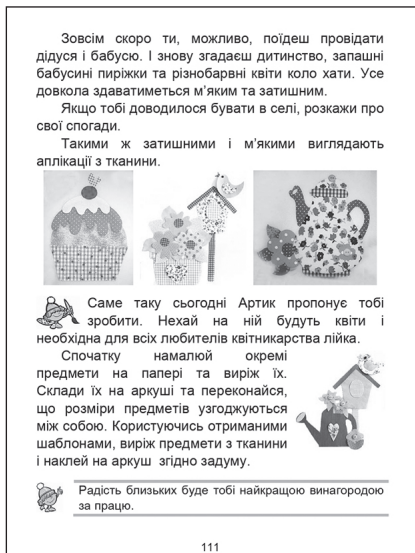

Фото 7. Апплікації з тканини

образний зміст твору через рухи. Наприклад, повторне прослуховування п'єси К. Дебюссі «Ляльковий кек-уок» відбувається в супроводі особливих рухів [8, с. 37]. Твір П. Чайковського «Вальс квітів» краще запам'ятовується в супроводі пластичної імпровізації. Використовуючи посилання в підручнику на веб-сторінку, можна самостійно переглянути фрагмент балету [8, с. 109]. Паралельно здійснюється знайомство з музичними інструментами, їх будовою та тембром, регістром звучання.

Фото 8. Ігри

Слухаючи «Маленьку нічну музику» В. А. Моцарта, учні розглядають струнно-смічкові інструменти в підручнику та імітують гру на них [8, с. 53]. Посилання на веб-сторінки допоможе учням завантажити на свої гаджети музичні ігри «Мое піаніно», «Мій барабан» та імпровізувати [8, с. 137, 97].

Художньо-практична діяльність представлена в підручнику різноманітно — учні мають можливість творчого самовираження у різних художніх техніках. Якщо в 1-му класі учнів ознайомлювали з різноманітними художніми матеріалами (олівці, фарби, пластилін, природні матеріали, нитки) і технік (графічних, акварельних, способів роботи з пластиліном), то у 2-му класі цей процес продовжується, більше того — учнів спонукають до творчого пошуку — у темі 27 «Квітництво» вони створюють апплікацію з тканини; у темі 32 «Вишивка» придумують орнамент по клітинках (фото 6,7) [8, с. 111, 131].

У реалізації змістової лінії «Художньо-практична діяльність» вчителів важливо застосовувати ігрові методи — з огляду на молодший шкільний вік учнів. Так, музично-дидактичні ігри сприяють пізнанню мистецтва в цікавій і невимушеній формі гри. Наприклад, на підсумковому уроці учням пропонується гра «Танець, пісня, марш», де під звуки маршу вони крокують, під

Фото 9. Створюємо проект

танець – виконують пластичні рухи, а під пісню – присідають. Гра «Веселий оркестр» розвиває відчуття ритму, емоційного відгуку на музику [8, с. 32, 53].

Враховуючи образність мислення другокласників, пропонуємо: сюжетно-рольові ігри, ігри-драматизації, ігри-інсценізації (українська народна гра «Вовк», музична казка «Котик і Півник», гра «Хто я?»), де за допомогою жестів, міміки і рухів відтворюється образ улюбленого казкового героя [8, с. 77, 100, 124], ситуаційно-рольові, а також рухливі ігри («Нитка і голка»). «Музичний діалог», «Нотна веселка» сприяють поглибленню спілкування та одержанню нових знань [8, с. 105, 120, 129].

Не оминули увагою автори і завдання на імпровізацію: наприклад, школярам пропонується самим зімпровізувати мелодію на текст вірша К. Перелісної «Осінь» у сумному та веселому настрої (мінорний та мажорний лад).

Не слід забувати, що уроки мистецтва формують загальнолюдські й національні цінності, а тому обов'язковим є вивчення фольклору, що долучає учнів до традицій, знайомить з обрядами і розвиває інтерес до музично-творчої діяльності. Так, розучування календарно-обрядових пісень включає не тільки ознайомлення дітей з мелодією, ритмом, характером, а й поглиблене проникнення в літературний текст, танцювальні рухи з відповідними жестами та мімікою. Наприклад, «По дорозі жуку» виконується в ролях, «Гей, розвивайся, зелений дубе» – у супроводі дитячих музичних інструментів, «У нашого Омелька невеличка сімейка» – з придуманими танцювальними рухами, «Вербовая дощечка» та «Вийди, вийди, Іванку» – як обрядове дійство з хороводами.

Другокласники легко відгукуються на різні *творчі завдання*: це театралізації на заданий образ (наприклад, пісня І. Кириліної «Засмутилось кошеня»), ритмічні й мелодичні імпровізації (пісня А. Комлікової «Хочу всіх нагодувати»), гра «Оркестр кухарів» – створення ритмічного супроводу ложками, саморобними дитячими інструментами, придумування рухового чи ритмічного супроводу [8, с. 48, 65].

Сприятиме комунікації учнів з мистецтвом у монолозі і діалозі з учителем і однолітками (змістова лінія «**Комуніка-**

ція через мистецтво») використання *колективних і групових форм роботи*. Завдання в парах, трійках, четвірках і малих групах (до 6-ти учнів) допоможуть формувати такі уміння, як слухати одне одного, домовлятися, узгоджувати свої дії з іншими учасниками, діяти на спільний результат. Для цього передбачено: презентування учнями результатів творчості (спів пісні, імпровізації на заданий текст з доповненням своїми фразами; виконання танцювальних рухів та ін.). Наприклад, у поспівці «Пішли діти в поле» учні співають по нотах, проплескуючи ритм, а потім складають продовження, проспівуючи назви квітів, які ростуть у полі. Мета гри «Ведмежатко в дзеркалі» – закріплення правил творчої співпраці. Інсценізуючи казку «Котик та Півник», учні вчаться описувати творчий задум, визначають, що вдалося, а також беруть активну участь у колективному виконанні. Протягом усього навчального року другокласники обговорюють власні враження від творів різних видів мистецтва, аналізують власні творчі досягнення. [8, с. 108, 80].

Найбільше зацікавлення викликають у дітей завдання, позначені символом «З другом цікавіше»: *музичні ігри* – ритмічні («Луна», «Ритмічний килимок»), вокальні («Проспівай ім'я сусіда», «Впізнай мелодію і заспівай»), рухливі («Веселий потяг», «Музичне коло»), пальчикові («Моя родина»), що формують уміння спільної діяльності.

Учні 2-го класу презентують також результати *творчих проєктів*. Так, вивчаючи елементи будівлі в темі 2 «Будівля школи», учні створюють містечко із виготовлених будиночків. Тема 21 «Кіно і пригоди» об'єднує школярів для виконання розкадровки до улюбленої казки чи мультфільму. Практичне завдання в темі 6 «Шрифти і колаж» вчить презентувати власну творчість у шкільних стіннінках.

Висновки. Вітчизняний підручник пройшов тривалий час розвитку з початку ХХ ст. і продовжує розвиватися у ХХІ ст., удосконалюючи структуру і зміст, методичну складову. Підручник як предмет наукових досліджень активно вивчається сучасними науковцями, які розробляють підходи, конкретні реко-

мендації та критерії якості сучасного підручника. Нині посилюються вимоги до створення підручників, що обумовлено необхідністю представлення у них якісного контенту – науково вивреного змісту і дієвого методичного апарату, що спрямовується на формування в учнів комплексу ключових, предметних і міжпредметних компетентностей.

Підручник з мистецтва створюється за загальними рекомендаціями до побудови підручників з інших предметів, однак має певні особливості: відповідність державним документам у галузі мистецької освіти; спрямування змісту і завдань підручника на формування в учнів цілісної мистецької картини світу, ціннісного ставлення до життя і мистецтва, що досягається через змістове наповнення підручника (у тому числі інформацію), поняттєвий апарат, завдання, ілюстративний та нотний матеріал.

Перспективою подальших досліджень вважаємо розробку методичних посібників для вчителя з набором ігрових завдань, що допоможе проводити уроки мистецтва в початковій школі цікаво, весело й радісно, за активної участі учнів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бондар Л. Розвиток підручникотворення в галузі початкової освіти України (40–80-ті роки ХХ ст.) // Рідна школа. 2014. № 4–5. С. 72–76.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. – Київ : Либідь, 1997. 366 с.
3. Додаток до листа Міністерства освіти і науки України «Методичні рекомендації потенційним авторам щодо підготовки підручників для 1 класу закладів загальної середньої освіти» від 11.01.2018 р. URL: <https://imzo.gov.ua/2018/01/12/lyst-mon-vid-11-01-2018-1-11-402-potentsijnym-avtoram-schodo-pidhotovky-pidruchnykyv-dlya-1-klasu-zakladiv-zahalnoji-serednoji-osvity/>
4. Електронні засоби навчання та їх використання. URL: <http://tmb.org.ua/new/index.php/i-4-/200-2012-12-09-19-38-06.html>
5. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
6. Європейський та фінський досвід підручникотворення сприятиме народженню нової покоління українських підручників. URL: <https://imzo.gov.ua/2019/03/18/yevropeysky-ta-fins-kyy-dosvid-pidruchnykovtorennia-spryiatymut-narodzhenniu-novoho-pokolinnia-ukrains-kykh-pidruchnykyv/>
7. Кізілова Г. О., Шулько О. А. Підручник з інтегрованого курсу «Мистецтво» для 1 класу закладів загальної середньої освіти. – Тернопіль : Астон, 2018.

8. Кізілова Г. О., Шулько О. А. Підручник з інтегрованого курсу «Мистецтво» для 2 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль : Астон, 2019.

9. Кондратова Л. Г. Електронний засіб навчального призначення «Мистецтво» в початковій школі // Мистецтво та освіта. № 1(91) 2019. С. 19–22.

10. Литовченко Г. Характеристика змісту шкільних підручників з образотворчого мистецтва в контексті розбудови національного шкільництва (1991–2003 рр.) // Педагогічний часопис Волині. № 1(8). 2018. С. 22–29.

11. Савченко О. Я. Концепція нового підручника «Літературне читання» для початкової школи // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / [наук. редколегія ; ред. – О. М. Топузов]. – Київ : Педагогічна думка, 2012. Вип. 12. 784 с.

12. Lidia Florek «Nasha muzyka», podręcznik do kształcenia słuchu i rytmiki dla drugiej klasy szkoły , • Wydawnictwo: Euterpe• 2016, Kraków, stron: 134.

13. Nina Gryzon, Magdalena Yasny, Witold Vargas «Elementarz odkrywców» 1 klasa. – Nova era, 2017.

14. Vaclav Panek «Świat muzyki» klasy 1–3. Podręcznik. 1999. Warszawa. Liczba stron: 245.

REFERENCES

1. Bondar, L. (2014). Rozvytok pidruchnykotvorennia v haluzi pochatkovoi osvity Ukrainy (40–80-ti roky XX st.) [Development of textbook-making in primary education of Ukraine (40-80s of the XX century)]. Ridna shkola, 4–5, 72–76.

2. Honcharenko, S. U. (1997). Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv: Lybid.

3. Ministry of Science and Education of Ukraine. (2018). Metodychni rekomendatsii potentsiynym avtoram schodo pidhotovky pidruchnykiv dlia 1 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Methodological recommendations to potential authors on the preparation of textbooks for 1 grade of institutions of general secondary education (Attachment to the Letter, January 11). Retrieved from <https://imzo.gov.ua/2018/01/12/lyst-mon-vid-11-01-2018-1-11-402-potentsiynym-avtoram-schodo-pidhotovky-pidruchnykiv-dlya-1-klasu-zakladiv-zahalnoji-serednoi-osvity/>

4. Elektronni zasoby navchannia ta yikh vykorystannia [Electronic learning tools and their usage]. Retrieved from <http://tmb.org.ua/new/index.php/i-i/4-/200-2012-12-09-19-38-06.html>

5. Kremen, V. H. (Ed.). (2008). Entsiklopediia osvity [Encyclopedia of Education]. Kyiv: Yurinkom Inter.

6. Yevropeyskyi ta finskyi dosvid pidruchnykotvorennia spriyatymut narodzhenniu novoho pokolinnia ukrainskykh pidruchnykiv [European and Finnish experience of textbook-making will promote the birth of a new generation of Ukrainian textbooks]. Retrieved from <https://imzo.gov.ua/2019/03/18/yevropeysky-ta-fins-kyy-dosvid-pidruchnykotvorennia>

spriyatymut-narodzhenniu-novoho-pokolinnia-ukrains-kykh-pidruchnykiv/

7. Kizilova, H. O., & Shulko, O.A. (2018). Pidruchnyk z intehrovanoho kursu “Mystetstvo” dlia 1 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Textbook on the integrated course “Art” for 1st grade of institutions of general secondary education]. Aston

8. Kizilova, H. O., & Shulko, O.A. (2019). Pidruchnyk z intehrovanoho kursu “Mystetstvo” dlia 2 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Textbook on the integrated course “Art” for 2nd grade of institutions of general secondary education]. Aston,

9. Kondratova, L. H. (2019). Elektronnyi zasib navchalnoho pryznachennia “Mystetstvo” v pochatkovii shkoli [Electronic resource of educational purpose “Art” in primary school]. Mystetstvo ta osvita [Art and Education], 1(91),

10. Lytovchenko, H. (2018). Kharakterystyka zmistu shkilykh pidruchnykiv z obrazotvorchoho mystetstva v konteksti rozbudovy natsionalnoho shkilyntstva (1991–2003 rr.) [Characteristics of the content of school textbooks on fine arts in the context of the development of national school (1991-2003)]. Pedahohichni Chasopys Volyni, 1(8), 22–29.

11. Savchenko, O. Ya. (2012). Kontsepsiia novoho pidruchnyka “Literaturne chytannia” dlia pochatkovoi shkoly [The Concept of the New Textbook «Literary Reading» for Primary School]. In O. M. Topuzov (Ed.), Problemy suchasnoho pidruchnyka: Vol. 12. Kyiv: Pedahohichna dumka.

12. Florek, L. (2016). “Nasha muzyka” podręcznik do kształcenia słuchu i rytmiki dla drugiej klasy szkoły [“Our Music”: textbook for ear training and rhythmic for 2nd grade of school]. Krakow: Euterpe.

13. Gryzon, N., Yasny, M., & Vargas, W. (2017). “Elementarz odkrywców”: Podręcznik 1 klasa [“Primary Discoverer”: Textbook for 1st grade]. Nova era.

14. Panek, V. (1999). “Świat muzyki” klasy 1-3. Podręcznik [“World of Music” 1-3 grades. Textbook]. Warsaw. Liczba.

Кизилова Г. А., заслуженный учитель Украины, учитель-методист, учитель изобразительного искусства общеобразовательной школы I–III ступеней № 4, г. Тернополь, Украина, e-mail: kizilova-gal1975@ukr.net;

Шулько О. А., отличник образования Украины, учитель-методист, учитель начальных классов и музыки общеобразовательной школы I–III ступеней № 22, г. Тернополь, Украина, e-mail: olechka_63@ukr.net

Использование учебника по искусству на уроке: рекомендации учителю.

В статье раскрываются важные аспекты использования учебника в процессе изучения искусства учениками начальной школы. Определяются функции, особенности учебника по искусству с учетом специфики учебного предмета, что отражается в структуре, основной и дополнительной его частях. Приводятся методические рекомендации учителю искусства по

применению учебника «Искусство» в реализации содержательных линий «Восприятие и интерпретация искусства», «Художественно-практическая деятельность», «Коммуникация через искусство» (на примере материалов авторского учебника для 2-го класса интегрированного курса «Искусство» заведений общего среднего образования (изд-во «Астон»).

Ключевые слова: учебник «Искусство», использование учебника на уроке, начальная школа.

Kizilova H. O., Honoured Teacher of Ukraine, Teacher-Methodist, Teacher of Art of Secondary School No 4, Ternopil, Ukraine, kizilova-gal1975@ukr.net;

Shulko O. A., Excellent Teacher of Public Education of Ukraine, teacher-methodist, Primary School Teacher, Music Teacher of Secondary School No 22, Ternopil, Ukraine, olechka_63@ukr.net

Using art textbook at lesson: Recommendations for teacher.

The article reveals the problem of a textbook in a general educational institution as well as such its aspect how to use the textbook as a teaching tool for teacher and students at art lessons in primary school. The definition of the textbook, its functions, features of the art textbook and its specific characteristics related to the content, structure, heading have been studied. Conclusions concerning the development of the textbook (30s of the XX century – 2000s) have been made, which have become the subject of scientific research, the theme of various scientific-pedagogical and practical conferences for educators. Requirements for creation the textbooks have been increased in modern education. This is due to the necessity to present qualitative content in the textbooks – scientifically validated content and effective methodological apparatus aimed at forming students' complex of key competences, subject competences and interdisciplinary competences.

The following peculiarities of the art textbook have been revealed: the direction of the task of establishing links between different types of art in artistic and creative activity; expression of personal value relation; development of communicative skills in the process of discussing works of art and their own work in groups; performing art projects related to the specifics of the subject and its teaching in school.

The forms and methods of using the textbook “Art”, methodological recommendations for teacher concerning its implementation for the content lines “Perception and interpretation of art”, “Art-practical activity”, “Communication through art” have been discussed and illustrated (by the example of materials of the author's textbook of integrated course “Art” for 2nd grade for institutions of general secondary education (publishing house “Aston”).

Keywords: textbook, textbook “Art”, use of the textbook at lesson, primary school.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2019 р.